

JAN AMOS KOMENSKÝ

LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

UZDA VŠETEČNOSTI. I pohledím sobě na tu uzdu, a aj, sšítá byla z řemení Všetečnosti, a udidla její byla z železa Urputnosti v předsevzetích, a porozuměl sem, že k prohlédání světa ne jako prvé dobrovolně půjdu, ale tĕkavostí a neukojitedlností mysli své násilně tažen budu.

BRYLLE MÁMENÍ. Vtom druhý vůdce z druhého boku: „A já tobě tyto oculáry,“ dí, „daruji, skrze něž se na svět dívati budeš.“ I vstrčil mi brylle na nos, skrze něž já hledě, hned všecko před sebou jinak vidím. Měly zajisté tu moc (jakž sem potom mnohokrát zpruboval), že skrze ně hledícimu věc daleká blízka a blízka daleká; malá veliká a veliká malá; mrzutá krásná a krásná mrzutá; černá bílá a bílá černá etc. se zdála. I porozuměl sem, žeť sobě nezle Mámení říkati dá, když takové brylle dělati a lidem vstavovati umí.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek je ze čtvrté kapitoly – počáteční části románu

- kniha je věnována Karlu st. ze Žerotína: Tento muž byl příznivec Komenského, moravský šlechtic, politik a spisovatel, který Komenského krátce ukrýval na svém panství v Brandýse nad Orlicí po Bílé hoře.

Labyrint světa: kapitoly 1–36

Poutník – vypravěč prochází alegorickým městem. V tomto městě je Brána života (zrození), Brána rozchodu (místo, kde je člověku přiděleno životní poslání), velké náměstí a šest ulic, v nichž žije 6 stavů – rodiny, řemeslníci, učenci, duchovní, vládcí a vojáci. Nad městem stojí Hrad štěstí, kam se každý touží dostat, ale hrad je nedostupný.

Poutníka doprovází městem Všeživ Všudybud (= zvědavost, touha po vědění), který věnoval poutníkovi uzdu, a tou ovládá jeho kroky. Druhým průvodcem je Mámení (= spoléhání na zvyk), to darovalo poutníkovi brýle, které vytvářejí nereálný pohled na svět. Poutník skrz ně vidí svět, jaký by měl být, ne takový, jaký ve skutečnosti je. Poutník má naštěstí brýle nasazené křivě, a tak může pozorovat svět nezkresleně.

Průvodci provádějí poutníka městem, postupně mu ukazují všechna povolání a on si vybírá, které by se mu nejvíc líbilo. Zatímco průvodci všechna povolání vychvalují, poutník vidí skutečnost – marnost lidského snažení, faleš, neřesti, bídu. Je zoufalý, když vidí, že život je pomíjivý.

Ráj srdce: kapitoly 37–54

Poutník utíká do malé světničky, do svého srdce. Tam ho zavolal Bůh. Zde ho navštíví Kristus a přijímá ho do církve vyvolených Bohem.

- **téma a motiv**

téma: poutníkovy dary (uzda a brýle)

motiv: udidlo, předsevzetí, vůdce, nos

- **časoprostor**

prostor: labyrint = alegorická podoba světa

čas: není určen

- **kompoziční výstavba**

Dílo je rozděleno na dvě části – Labyrint světa a Ráj srdce.

Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, alegorický román

- **vypravěč**

ich-forma, vypravěčem je poutník (Komenský)

- **postava**

Poutník – rozumný, uvědomělý (přesně si uvědomuje, co se s ním děje), zmanipulovaný (průvodci si s ním dělají, co chtějí)

Mámení – potměšilý (daruje poutníkovi zkreslující brýle)

Všezvěd Všudybud – výřečný, světažnalý, manipulátor, potměšilý

- **vyprávěcí způsoby**

v úryvku převažuje pásmo vypravěče

přímá řeč (Mámení)

- **typy promluv**

monolog Mámení

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

archaická (barokní) čeština

archaické větné konstrukce

přechodník *hledě*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

přirovnání *k prohlédání světa ne jako prvé dobrovolně půjdu*

personifikace *těkavostí a neukojitelností mysli své násilně tažen budu*

kontrast *věc daleká blízká a blízká daleká; malá veliká a veliká malá; mrzutá krásná a krásná mrzutá; černá bílá a bílá černá*

Literárněhistorický kontext

• kontext autorovy tvorby

17. století

Jan Amos Komenský (28. 3. (Den učitelů) 1592–1670)

- teolog, filozof, pedagog, spisovatel, kazatel jednoty bratrské
- místo narození neznámé (pravděpodobně Nivnice), pohřben v holandském Naardenu
- studia latinského gymnázia v Přerově a Německu
- poslední biskup jednoty bratrské
- rektor školy ve Fulneku, po r. 1621 byl nucen odejít a skrýval se po Čechách (ve Fulneku zůstala žena a dvě děti, zemřeli na mor)
- pobýval v Polsku (Lešno), Anglii, Švédsku (měl reformovat místní školství), Uhrách a Amsterdamu

pedagogické zásady:

- nejdůležitější pro výchovu dítěte je věk mezi 2. a 4. rokem, do 6 let má být vychovááno doma
- dítě má být vychováno v oblasti věd, umění, řemesel, mravně a také nábožensky
- připouštěl tělesné tresty za porušení kázně
- člověk má hodně cestovat
- zásada názorné a systematické výuky

Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské – tzv. útěšný spis, napsáno po uzavření vestfálského míru z r. 1648, ztratil naději vrátit se do vlasti

Informatorium školy mateřské – pedagogický spis prosazující předškolní výchovu od matky jako nejdůležitější pro další vývoj dítěte

Orbis Pictus – jazyková učebnice, poprvé vydána r. 1658, první vydání latinsky, německy, italsky, francouzsky; uplatnění zásady škola hrou

- ilustrace sám JAK, aby byla poutavá, 150 kapitol – neživá příroda, rostlinstvo, zvířectvo, náboženství, lidské činnosti → didaktický postup

Poklad jazyka českého – slovník českých slov, který shořel při velkém požáru v Lešně

• literární / obecně kulturní kontext

Baroko

- 2. pol. 16. stol. – pol. 18. stol.

port. barroco = nepravidelná perla → něco zvláštního, umělého, odlišujícího se

- vznik v Itálii a Španělsku, během 17. století do Evropy

- reakce na renesanční optimismus, na důvěru v neomezené možnosti člověka

- rozvoj vědy a poznání v renesanci – závěr, že člověk toho ví jen málo a také málo znamená

+ tíže dlouhotrvajících válek (třicetiletá válka 1618–1648)

- náboženská situace: tvrdý boj katolíků proti protestantům (tj. reformace), působení jezuitského řádu = protireformace

→ motivy nicoty, skepse k pozemskému životu, intenzivní návrat k Bohu

hlavní princip: kontrast pozemského a duchovního (božího) světa

- často hyperbola, symbol

- tematika smrti (hrůzná i vysvobuzující), duchovní tematika především v poezii

X světové žánry se také rozvíjejí, ale méně výrazně

architektura – Invalidovna v Paříži, zámek Schönbrunn ve Vídni

malířství – Rubens, Rembrandt

hudba – J. S. Bach, G. F. Händel, Antonio Vivaldi

závěr baroka = rokoko – orientace na dvorské prostředí

Španělsko

= kolébka baroka

Luis de Góngora y Argote (lujs gongora) (1561–1627)

- tematika z antické mytologie, zdobná metaforika

Samoty – rozsáhlá básnická alegorická poema, antické motivy

Pedro Calderón de la Barca (1600–1681)

- pokládán za nejvýznamnějšího španělského barokního dramatika

- kaplan v Toledu

- autor více než 200 her, tzv. zápletkové komedie, komedie pláště a meče (veršované drama, soudobá zápletko)

- ještě renesanční = radostné pojetí života, barokní prvky – kontrasty, hyperboly

Zalamejský rychtář, *Život je sen* – hry

Itálie:

Torquato Tasso (1544–1595)

– básník, celý život strach z kacířství – zešílel

Osvobozený Jeruzalém – veršovaný duchovní epos

Anglie:

- umělecky i myšlenkově jednodušší tvorba, světská tematika i náročnější duchovní básnictví

John Milton (1608–1674)

Ztracený ráj – epos, filozofické dílo, vychází z biblického příběhu o Adamovi a Evě

- překlad do češtiny Josef Jungmann r. 1811

Německo:

Friedrich von Spee, (frídrieh fon špé) (1591–1635)

- jezuita, autor duchovní poezie

Vzdoroslaviček – sbírka opěvující Krista, pastýřské motivy

- vzdoroslaviček = duchovní slaviček, který chválou Hospodina vzdoruje ostatním slavičkám

- překlad do češtiny Felix Kadlinský

Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen (hans jákob grimlzhauzen) (1622–1676)

Dobrodružný Simplicius Simplicissimus – rozsáhlý románový cyklus

- působivě, krutosti třicetileté války

- hlavní hrdina = vypravěč, prostáček

- psal pikareskní prózy = pícaro – darebák, filuta, hrdina prochází společností a odhaluje její skutečnou podobu. Nepomáhá poctivá práce – podvádí, krade

- sociálně-kritické prvky

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

Labyrint světa – metaforické označení světa, které na poutníka působí jako bludiště, ve kterém je těžké se orientovat

Ráj srdce – protiklad k bludišti světa; v našem srdci je onen hledaný ráj

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Hledání ráje na zemi je stále aktuální téma, každý z nás touží odhalit smysl života.

- **pravděpodobný adresát:**

Člověk, který hledá útěchu, který hledá smysl života, nebo který potřebuje povzbudit.

- **určení smyslu díla:**

Smysl života je možné nalézt ve víře v Boha (ve víře všeobecně).

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

První vydání r. 1623 – v Komenského 31 letech, krátce po Bílé hoře. Upravené vydání vyšlo r. 1663 v Amsterdamu.

- životní dílo, jedno z nejcennějších

- **tematicky podobné dílo:**

Tematika hledání smyslu života: M. Kundera – *Nesnesitelná lehkost bytí*

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:**

není